

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

РУЦЬКИЙ Олександр Андрійович

**Програмно-цільовий метод планування бюджетів:
стан та перспективи розвитку в Україні / Program-
targeted budgeting: state of the art and prospects for
development in Ukraine**

спеціальність: 072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітня програма – Публічні фінанси
Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФПФМ-21
О. А. Руцький

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, О. Л. Шашкевич

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" __ " _____ 2026 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	6
1.1. Зміст категорії податкова політика	6
1.2 Фіскальні ризики як фактор невизначеності податкової політики в умовах воєнного стану	12
РОЗДІЛ 2 ПРАГМАТИЗМ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ	19
2.1. Аналіз динаміки та структури податкових надходжень	19
2.2. Оцінка прогнозування показників податкових надходжень	26
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ІЗ ВРАХУВАННЯМ СВІТОВОГО ДОСВІДУ	34
3.1. Зарубіжний досвід функціонування податкової політики в умовах війни	34
3.2.Основні вектори вдосконалення податкової політики в умовах воєнного стану	40
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52

ВСТУП

Питання функціонування податкової політики в умовах воєнного стану набувають особливого значення внаслідок низки причин, які є характерними для держав, які знаходяться у стані війни а саме: дефіцит фінансових ресурсів, зменшення економічного потенціалу країни, внаслідок зменшення експорту товарів, знищення інфраструктури, зменшення пропозиції робочої сили по причині її міграції, смертей, залучення чоловіків і жінок на фронт.

Всі ці чинники заставляють по новому подивитись на роль податкової політики в умовах воєнного стану. Особливо гостро постає питання забезпечення фінансовими ресурсами потреб країни і зокрема Збройних Сил України, тобто необхідно оптимізувати джерела фінансування нагальних потреб держави, як за рахунок зовнішніх, так і внутрішніх джерел. Щодо внутрішніх джерел, то саме податкова політика і забезпечує реалізацію цього завдання, основним джерелом надходження грошей у бюджет, є податкові надходження, важливість ефективного адміністрування яких зросла саме у період війни.

При цьому можливість використання світового досвіду є доволі обмеженою внаслідок складності знайти прецеденти такої масштабної війни у двадцять першому столітті, а проблеми фінансування витрат у попередніх війнах, вирішувались за рахунок використання у першу чергу такого інструменту фіскальної політики як внутрішні та зовнішні запозичення і такого інструменту податкової політики як введення нових податків, підняття ставок, податкові пільги тощо.

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю перегляду основних положень щодо функціонування податкової політики в Україні в умовах воєнного стану, особливо зважаючи на обмеженість фінансових ресурсів, зменшення пропозиції робочої сили, зменшення економічного потенціалу держави тощо.

Питаннями ефективного функціонування податкової політики у державі і впливу на цей процес війни, займаються такі відомі вітчизняні вчені як Валігура В., Габор В., Галабурда А., Горин В., Десятнюк О, Карпова В., Крисоватий А., Найдено О., Нікітішин А., Пухальський В., Тищенко В., Шевченко С. та ін.

Основна *мета* роботи полягає у розгляді особливостей здійснення податкової політики в умовах воєнного стану і вироблення пропозицій щодо її оптимізації зважаючи на війну у країні.

Мета роботи обумовила і виконання наступних *завдань*:

- дати визначення поняття податкова політика;
- оцінити існуючі фіскальні ризики, які мають прямий вплив на податкову політику;
- визначити фіскальну роль податкових надходжень та основні чинники їх впливу на виконання дохідних частин бюджетів;
- окреслити основні вектори досконалення процесу оптимізації податкової політики з врахуванням зарубіжного досвіду.

Об'єктом дослідження є податкова політика в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є оптимізація податкової політики з метою її більш ефективного функціонування.

Науково-методичною та інформаційною базою роботи є нормативно-правові акти з питань податкової політики як у мирних умовах, так і в умовах воєнного стану, праці вітчизняних та зарубіжних науковців з тематики роботи, дані таких державних структур як Міністерство фінансів України, Державна податкова служба України, Державна митна служба України, Державна служба статистики України, Державне казначейство України.

В дослідженні *методи* системного аналізу, абстракції, експерних оцінок, групувань, вибірок тощо.

Наукова новизна роботи полягає в аналізі особливостей функціонування податкової політики в умовах воєнного стану та визначенні шляхів її оптимізації, зокрема в умовах війни.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання основних результатів дослідження у роботі державних органів управління податковими відносинами в Україні.

Апробація результатів роботи. Результати дослідження пройшли апробацію на Міжнародній науково-практичній дистанційній конференції «Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія» (м. Тернопіль. 5 грудня 2025 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Комунікація як чинник транспарентності соціальної взаємодії. Ера цифровізації» (23 - 24 жовтня 2025 року) і відображені у одній науковій статті «Оптимізація податкових надходжень в умовах воєнного стану» у збірнику наукових праць «Фінансове забезпечення сталого розвитку». Тернопіль: ЗУНУ. 2025. Випуск 5.

Робота складається з вступу трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний текст роботи викладений на 50 сторінках, містить 21 таблицю, список використаних джерел містить 46 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

1.1. Зміст категорії податкова політика

Значення ефективної податкової політики важко переоцінити у житті країни, зокрема для її економічної складової і тим більше воно зростає у період воєнного стану, викликаного війною з росією. Тому не дивно, що питання її функціонування знаходяться у центрі уваги як державних органів управління країни, так і науковців.

При розгляді суті податкової політики доцільно виходити з офіційного тлумачення цього терміну відповідними державними органами або нормативно-правовими актами. Так, у Господарському кодексі України, який втратив чинність 28.08.2025 році у зв'язку з приведенням українського законодавства до стандартів Європейського Союзу, вказувалось, що «податкова політика – спрямована на забезпечення економічно обґрунтованого податкового навантаження на суб'єктів господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності суб'єктів, а також дотримання принципу соціальної справедливості та конституційних гарантій прав громадян при оподаткуванні їх доходів» [9].

З позиції Міністерства фінансів України «сутність податкової політики держави полягає у встановленні, правовому регулюванні та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави» [33].

Майже всі науковці сходяться у тому, що податкова політика є складовою та невід'ємною частиною фінансової політики держави і за «допомогою її важелів і методів держава регулює економічне зростання, фінансує виконання визначених законодавством функції та покладених на неї обов'язків, забезпечує

добробут населення – впливає на рівень розвитку соціально-економічних відносин» [4, с.125].

У табл.1.1 зроблена систематизація дефініції податкова політика за такими ключовими ознаками як сукупність заходів; система актів та заходів і діяльність держави.

Таблиця 1.1.

Систематизація дефініції «податкова політика» [41, с. 32-33]

Формулювання дефініції податкова політика	Ключова ознака
Сукупність заходів держави щодо впровадження системи податків і конкретних форм і методів її справляння, що відповідають конкретним історичним умовам і враховують традиції і менталітет нації	Сукупність заходів
Певна система дій та відповідних економічних, правових та організаційних заходів держави у сфері податків та оподаткування	Система актів і заходів
Діяльність держави в сфері встановлення і стягнення податків для забезпечення сталої фінансової бази держави, яка необхідна для виконання функцій, делегованих їй суспільством Діяльність держави в сфері оподаткування: встановлення видів і співвідношення податків; визначення платників і підходів до них (уніфікований чи диференційований); встановлення ставок оподаткування; надання податкових пільг тощо	Діяльність держави

Крім того, є точки зору, що цей термін можна ефективно розглядати тільки на основі системного взаємозв'язку всіх його складових елементів і підходить наступне визначення податкової політики держави як «систему заходів держави у сфері оподаткування, які відображають спрямованість і ступінь державного втручання в економіку» [17, с. 29-30].

Існує у науковців розуміння того, що «...економічні перетворення зумовлюють необхідність у постійному підвищенні обґрунтованості та ефективності податкової політики як комплексного та цілеспрямованого впливу держави на систему соціально-економічних відносин країни шляхом їх впорядкування відповідно до поставлених стратегічних і тактичних цілей соціально-економічного розвитку в інтересах суспільства» [26, с.18].

У наступному визначенні «податкова політика – це важлива складова соціально-економічної політики країни, яка зорієнтована на формування такої податкової системи, яка буде стимулювати нагромадження і раціональне використання національного багатства держави, сприяти гармонізації інтересів економіки і суспільства, тим самим забезпечуючи соціально-економічне зростання» [40, с.84].

Інформативними є дані табл.1.2, де визначені наступні цілі податкової політики, а саме фіскальна; економічна; соціальна; міжнародна; екологічна; адаптаційна.

Таблиця 1.2

Цілі податкової політики [40, с.84]

Цілі податкової політики	
Фіскальна	Наповнення бюджетів усіх рівнів коштами для забезпечення держави необхідними ресурсами
Економічна	Лібералізація та зниження податків, а у повоєнний період – стимулювання власного виробництва шляхом зниження податкового навантаження
Соціальна	Справедлива спрямованість, що відповідає рівному розподілу податкового навантаження
Міжнародна	Укладення договорів про уникнення подвійного оподаткування; автоматичний обмін інформацією про фінансові рахунки
Екологічна	Охорона навколишнього середовища та раціональне природокористування
Адаптаційна	Гармонізація українського податкового законодавства до правил та вимог, що діють на території Євросоюзу

І даліше автор формулює мету податкової політики вже стосовно умов, які склалися на сьогоднішній день у державі, а саме війни: «в умовах воєнного стану мета податкової політики країни полягає насамперед у захисті національних інтересів та адаптації її до умов воєнного стану задля стабілізації економічної ситуації, сприяння виживанню бізнесу у цих складних умовах та вирішення нагальних соціально-економічних проблем» [40, с.84].

Відмітимо, що на різних етапах функціонування країни, виконання тих чи інших функцій може бути ускладнене і здійснюватися у різних пропорціях, самий яскравий приклад – це війна, яка зараз триває в Україні.

Наприклад, однозначно складно виконати фіскальну функцію внаслідок руйнації економіки України і відповідно втрати існуючої до війни бази оподаткування; ускладнене і виконання економічної цілі у частині лібералізація та зниження податків, що у воєнний час при необхідності формування фінансових ресурсів при зростанні витрат держави на оборонні потреби, є не те, що ускладненим, але і не вигідним як з соціальної точки зору, так і з економічної.

Податкова політика має прямий вплив на величину державного втручання в економічні відносини, які складаються у державі, зокрема через використання двох основних функцій податків: фіскальну і регулюючу, визначаючи поряд з цим мету та цілі існуючої у країні податкової системи.

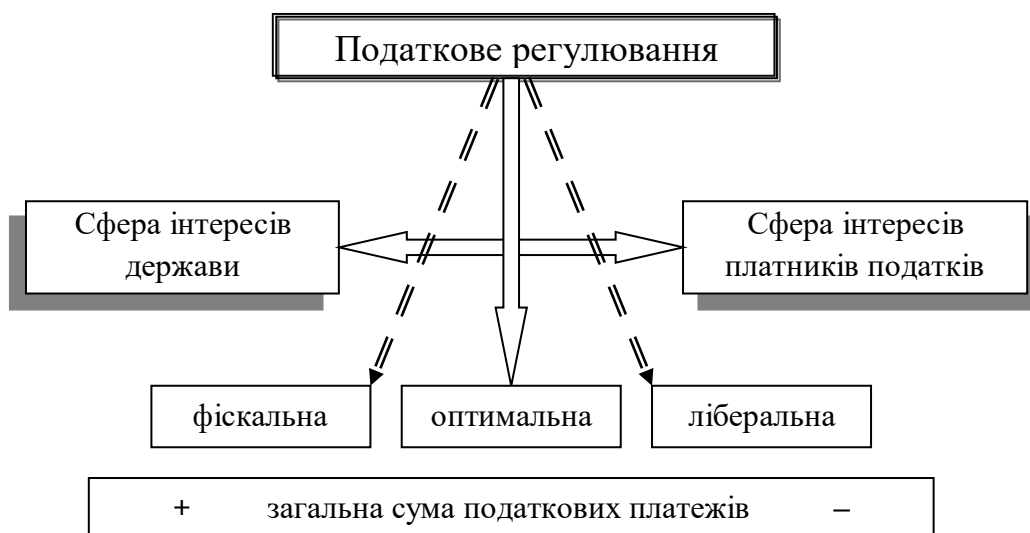

Рис. 1.1. Механізм впливу податкового регулювання на баланс інтересів держави і платників податку [17, с. 114]

На рис.1.1 відображено податкове регулювання як відображення впливу держави на платників податків і головна мета якого досягти балансу між їхніми інтересами і інтересами держави. Без досягнення такого балансу говорити про функціонування ефективної податкової політики не доводиться, а тим більше в умовах воєнного часу, коли появляються нові виклики у сфері податкової політики, а зокрема як за допомогою застосування податкових інструментів забезпечити фінансування дохідної частини бюджету в умовах спаду економіки України, пов'язаної з втратою промислового, сільськогосподарського потенціалу, людських ресурсів, традиційних ринків збуту продукції і переорієнтацією на інші.

Податкове навантаження або ще зустрічаються різні інтерпретації цього терміну, зокрема податкова віддача, рівень сплати податків, податкова ефективність, податковий тиск, це показник, який незважаючи на такий широкий діапазон визначень, полягає у співвідношенні сплачених податків, зборів, обов'язкових платежів до валового внутрішнього продукту, а на рівні підприємства до доходу або оборотів підприємства.

На практиці працівники податкових органів використовують цей показник для оцінки ризикованості діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, що у свою чергу визначає імовірність попадання до плану перевірок Державної податкової служби, на відношення та сприйняття бізнесу податковими органами та можливість потрапити у «Клуб білого бізнесу» або офіційна назва «Територія високого рівня податкової довіри», яка діє з 01 жовтня 2024 року, включення до якої дозволяє отримати переваги для підприємства щодо порядку адміністрування податків.

Відмітимо, що сам термін «податкове навантаження» відсутній у Податковому кодексі України, але як ми відмічали вище, його використання на практиці є основою для включення у плани перевірок органів податкової служби на основі поняття ризикованості, наприклад при високому ступені ризику перевірки проводяться не частіше одного разу на рік; середньому – раз на два роки і при незначному – раз на три роки, тобто зрозуміло, що при такому

використанні цього показника, він є актуальним у першу чергу для бізнесу. Зокрема існують формули для розрахунку податкового навантаження по податку на додану вартість як співвідношення податку на додану вартість до сплати до обсягу постачання (без податку на додану вартість), згідно якого здійснюється автоматичний моніторинг і блокування податкових накладних, а також здійснюється його порівняння по підприємству із середнім показником по галузі і при значних відхиленнях це може бути підставою для додаткового моніторингу підприємства або до включення у план перевірок.

Також розраховується податкове навантаження по податку на прибуток як співвідношення податку на прибуток до доходу (дані беруться з декларації з прибутку).

Для підприємств актуальним є проведення внутрішнього аудиту показників своєї діяльності або силами спеціального відділу або бухгалтерською службою, що відбувається у більшості випадків на підприємстві; постійний моніторинг показника податкового навантаження і це буде полягати у постійному визначенні відсотка сплати податків підприємством, виходячи з вищенаведених положень щодо його розрахунку по окремих податках; аналіз своїх фінансових результатів діяльності згідно фінансової звітності; ведення управлінського обліку поряд з фінансовим; планування та прогнозування сплати податків; порівняння свого показника податкового навантаження з середніми по галузі.

Крім того, у контексті роботи з показником податкового навантаження на підприємстві актуальним є його оптимізація, що з позиції підприємства полягає у такому кінцевому результаті як його зменшення, але використовуючи різноманітні легальні інструменти, що можуть до цього привести, а саме вибір системи оподаткування, наприклад або звичайної системи або спрощеної системи оподаткування, обліку і звітності; використання податкових пільг і преференцій; застосування ефективної облікової політики підприємства і раціональне ведення документообігу тощо.

Для держави цей показник важливий з позиції того, що по ньому можна зробити висновок про ставлення держави до оподаткування суб'єктів бізнесу і взагалі про спрямованість податкової політики держави. Зрозуміло, що у період війни буде намагання зробити фіскальну функцію основною, тому що податки є найбільш прогнозованим і швидким джерелом надходжень, але одночасно необхідно пам'ятати, що збільшення податкового навантаження може давати ефект у вигляді збільшення надходження податків тільки у короткостроковому періоді, а далі платники податків переходять у тіньовий сектор з метою ухилення від сплати податків або як альтернатива просто закривають свій бізнес, не витримуючи підвищення податків.

1.2. Сутність фіскальних ризиків

На існування ефективної податкової політики як складової частини фінансової політики у країні, мають вплив багато чинників, одним з яких є наявність фіскальних ризиків, які не дозволяють ефективно здійснювати бюджетне планування і податкову політику загалом.

Саме з позиції середньострокового бюджетного планування, яке відображено у бюджетному кодексі України і розглядаються фіскальні ризики як «чинники (включаючи умовні зобов'язання та квазіфіскальні операції), що можуть призводити до зменшення надходжень бюджету та/або потребувати додаткових витрат бюджету, відповідно спричинити збільшення дефіциту бюджету та державного (місцевого) боргу порівняно з плановими бюджетними показниками» [36].

Як видно у цьому визначенні вказується саме на те, що наявність фіскальних ризиків, веде до такого негативного явища як недоотримання надходжень до бюджету невиконання планових показників стосовно дефіциту бюджету чи боргу тощо, тобто вони сприяють створенню проблем у бюджетній сфері, які так чи інакше пов'язані з фінансовими ресурсами, що в умовах війни є недопустимим і небезпечним для держави.

Ще в одному визначенні теж прямо вказується на проблему існування фіскальних ризиків, у даному випадку Міністерства фінансів України, яке полягає саме у недоотриманні митних надходжень: «фіскальні ризики - ризики, виявлення яких спрямовано на недопущення мінімізації сплати податків і зборів, митних та інших платежів під час здійснення зовнішньоекономічних операцій або переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України» [39].

Фіскальні ризики впливають на діяльність суб'єктів господарювання, внаслідок чого їхня діяльність стає непрогнозованою і може призводити до порушень у фінансово-господарській діяльності і відповідно вести до зменшення податкових надходжень до бюджетів або потребувати коштів від держави: «фіскальними ризиками, пов'язаними з діяльністю суб'єктів господарювання, є можливе відхилення прогнозних показників фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання від запланованого рівня, що може призвести до зменшення надходжень бюджету та/або потребувати додаткових витрат бюджету. Такі ризики виражаються в абсолютних цифрах або у відсотках валового внутрішнього продукту» [38].

З позиції держави, для якої головним завданням є зібрати якнайбільше податкових та інших надходжень, ризики будуть полягати саме у існуванні чинників як об'єктивних так і суб'єктивних, зовнішніх і внутрішніх, які у сукупності можуть призвести у порівнянні із плановими показниками до зменшення доходів країни, збільшення видаткової частини бюджетів, дефіциту бюджету, різноманітного виду боргів, починаючи з податкового зі сторони суб'єктів бізнесу перед державою так і державного боргу.

Для науковців, які вивчають проблему фіскальних ризиків для економік України, характерним є більш широкий підхід, зокрема вказується, що «фіскальні ризики в широкому контексті ... — це події або обставини, які можуть негативно вплинути на стан фіскальної системи (включаючи бюджетну, податкову та митну системи), стан та стійкість державних фінансів у цілому» [5, с. 10], тобто фіскальні ризики зачіпають не тільки якусь одну сферу

діяльності держави, наприклад податкову систему, але і систему державних фінансів загалом.

Якщо фінансові ризики автором розглядаються так широко, то далі він виділяє «дві великі групи: 1) внутрішні ризики фінансової системи; 2) ризики, котрі мають зовнішнє (відносно фінансової системи) походження, у тому числі поза межами країни» [5, с. 10]. На наш погляд, саме виділення зовнішніх ризиків і робить це визначення актуальним саме у період війни на території України.

Зрозуміло, що у період стабільності у державі, є доцільним розглядати суть саме внутрішніх чинників, які сприяють їх появі, зокрема у сфері «бюджетного, податкового та митного законодавства, що може містити потенційні фінансові ризики для держави за критеріями: а) наявність норм, які лобіюють секторальні інтереси олігархічних груп та пов'язаних із ними великих підприємств, державних монополій, груп іноземного впливу, окремих депутатських фракцій та депутатів, окремих центрів виконавчої влади, в тому числі на рівні регіонів; б) наявність прихованих корупційних ризиків; в) декларативність або можливість неоднозначного трактування та виконання тих чи інших норм; г) значна частка норм непрямої дії, перекладання механізмів їх виконання на центральні органи виконавчої влади, котрі отримують унаслідок цього можливість формування цілком легітимного законодавства “другого рівня” у вигляді так званих підзаконних актів; д) недостатня інституціональна “спроможність” ряду норм, тобто відсутність чітко визначених правил і механізмів їхньої практичної імплементації та виконання, розриви між обов'язками й повноваженнями відповідних інституцій-організацій» [5, с. 10].

З метою мінімізації ризиків створюється матриця ризиків (табл.1.1), де вони розподілені у залежності від їх масштабів: високий - більше 0,5% ВВП; низький - менше 0,1% ВВП.

Використання у даному випадку показника валового внутрішнього продукту, пояснюється тим, що він є основним маркером розвитку країни і саме по зміні його величини під дією різних внутрішніх та зовнішніх факторів і які є

об'єктивними або суб'єктивними, можна робити висновки щодо стану і перспектив розвитку економіки держави.

Таблиця 1.3

Матриця оцінки фінансових ризиків за джерелами їх виникнення у 2026 році [14, с. 1]

Потенційний фінансовий вплив	Високий (більше 0,5% ВВП)	Макроекономічне середовище Управління державним боргом та гарантованим державою боргом Діяльність суб'єктів господарювання державного сектору економіки Сфера сільського господарства та продовольчої безпеки держави Соціальна сфера Судові рішення
	Низький (менше 0,1% ВВП)	Фінансовий сектор Невиконання плану надходжень від приватизації державного майна Надзвичайні ситуації (без урахування НС державного рівня воєнного характеру)
		Висока (> 66%)
		ІМОВІРНІСТЬ НАСТАННЯ ФІСКАЛЬНОГО РИЗИКУ

Як видно з даних табл.1.4., яка характеризує коефіцієнти еластичності окремих видів доходів бюджету, а саме основних податків, які є бюджетоутворюючими, до зміни розмірів ВВП у 2026 році, найбільш чутливими до зміни показника валового внутрішнього продукту є податок на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів – при зміні ВВП на 1% у короткостроковому і довгостроковому періоді він зміниться відповідно на 1,2 та 2,7 % та податок на прибуток підприємств – відповідно зміна буде становити 1,6 і 1,6%.

Принагідно зауважимо, що податок на додану вартість є непрямим податком і дуже чутливим до ситуації в економіці країни і саме він є найбільш криміналізованим податком із масою схем по ухиленню від його сплати.

Таблиця 1.4

Коефіцієнти еластичності окремих видів доходів бюджету за ВВП (у %) у 2026 році [14, с. 5]

Змінні	Україна		Довідково: еластичність показників в наслідок зміни ВВП на 1% для країн ОЕСР
	Еластичність показника в наслідок зміни ВВП на 1% (в короткостроковому періоді)	Еластичність показника в наслідок зміни ВВП на 1% (в довгостроковому періоді)	
Доходи бюджету	0,7	1,2	-
Податок на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів	1,2	2,7	1,0
Ввізне мито	1,7	0,9	1,0
Акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	0,7	0,6	1,0
Податок та збір на доходи фізичних осіб	0,7	0,9	1,3
Податок на прибуток підприємств	1,6	1,7	1,5

Щодо податку на прибуток, то він є прямим податком і більше залежить саме від результатів безпосередньо діяльності підприємства, хоча суб'єкти бізнесу користуються і тут можливостями по ухиленню від його сплати, використовуючи такі його елементи як прибуток як об'єкт оподаткування, витрати, доходи, податкові пільги тощо.

Вплив фінансових ризиків, а зокрема п'яти основних чинників на доходи бюджету із розбивкою по податках і на ВВП, відображено у табл.1.5.

Таблиця 1.5

Ефект зміни бюджетних показників у випадку реалізації окремих шоків у на 2026 рік (млрд гривень) [14, с. 6]

Найменування згідно з класифікацією доходів бюджету	Руйнування об'єктів інфраструктури та порушення логістичних зв'язків (додатковий вплив на ВВП «мінус» 1,4 в.п.)	Загострення демографічної кризи та дисбалансу на ринку праці (додатковий вплив на ВВП «мінус» 1,8 в.п.)	Зниження прямих іноземних інвестицій в Україну (додатковий вплив на ВВП «мінус» 0,1 в.п.)	Отримання низького врожаю зернових культур (додатковий вплив на ВВП «мінус» 0,8 в.п.)	Послаблення міжнародної підтримки (додатковий вплив на ВВП «мінус» 2,3 в.п.)
Доходи бюджету	-27,1	-35	-1,9	-15,5	-44,7
Податок на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів	-7,8	-10,0	-0,6	-4,5	-12,9
Ввізне мито	-1,1	-1,5	-0,1	-0,6	-1,9
Акцизний податок	-2,3	-3,0	-0,2	-1,3	-3,8
Податок та збір на доходи фізичних осіб	-4,8	-6,2	-0,3	-2,8	-7,9
Податок на прибуток підприємств	-6,7	-8,6	-0,5	-3,8	-11,0

Як видно найбільший вплив на бюджетні показники у період війни має такий зовнішній чинник як послаблення (зменшення) міжнародної допомоги: мінус 2,3 в.п. валового внутрішнього продукту, а по доходах у загальному – 44,7 млрд грн., зокрема: -12,9 млрд грн. податку на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів; -1,9 млрд грн ввізного мито; -3,8 млрд грн

акцизного податку; -7,9 млрд грн податку на доходи фізичних осіб; -11,0 млрд грн. податку на прибуток підприємств.

Якщо ж характеризувати який з податків найбільше відчуває вплив всіх факторів разом узятих, то видно, що це податок на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів: втрати складають від - 0,6 млрд грн. до - 12,9 млрд грн., причому втрати у випадку послаблення міжнародної допомоги найвищий серед усіх податків, які наведені у таблиці -12,9 млрд грн.

Таким чином, фінансові ризики мають великий вплив на економічні явища у країні, особливо на процес прогнозування і планування доходів бюджету, зокрема щодо податкових надходжень як основи формування дохідної частини бюджету і саме цей процес буде розглянутий нами у другому розділі кваліфікаційної роботи.

РОЗДІЛ 2

ПРАГМАТИЗМ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

2.1. Аналіз динаміки та структури податкових надходжень

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу динаміки та структури податкових надходжень, необхідно розглянути динаміку макроекономічних показників України, які виступають основою як для прогнозування та планування доходів та витрат бюджетів різних рівнів і які прямо впливають на їх величину (табл.2.1).

Аналізуючи дані табл.2.1. відмітимо, що під впливом війни відбулось цілком логічне погіршення таких показників як інфляція – збільшення до 12% у 2024 році у порівнянні з довоєнними 10,0 % у 2021 році з різким збільшенням у 2022 році до 26,6 %; рівень безробіття – з 8,8 % у 2018 році до 22,0% у 2024 році; дефіциту бюджету – з – 1,7 % у 2018 році до – 23,2 %; експорту товарів – з 43,3 млрд дол.. США до 38,9 млрд дол. США у 2024 році; сальдо зовнішньої торгівлі – з - 12,7 млрд дол.. США до -30,1 млрд дол.. США; також відбулось зростання курсу долара з 27,2 грн у 2018 році до 40,2 грн у 2024 році.

Збільшення показника відбулось тільки по валовому внутрішньому продукту з 130,9 млрд дол США у 2028 році до 190,0 млрд дол США у 2024 році і по імпорту товарів з 56,1 млрд дол.. США у 2028 році до 69,0 млрд дол.. США у 2024 році, але навряд чи можна вважати це позитивним явищем для економіки України і це більше пов'язане все таки з війною, зокрема потребами Збройних Сил України у різноманітних товарах, роботах і послугах і обсягами міжнародної допомоги. Крім того тут присутній і фактор зростаючої інфляції, який є наприклад сприятливим для зростання податкових надходжень, які є основою формування доходів держави, які отримуються на території України.

Таблиця 2.1.

Динаміка макроекономічних показників України у 2018-2024 роках
[3, с. 610]

Показник / Рік	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
ВВП, млрд дол США	130,9	153,9	156,6	199,8	162,0	178,8	190,0
Інфляція (ІСЦ, середньорічна), %	9,80	4,10	5,00	10,00	26,60	5,10	12,00
Рівень безробіття, %	8,8	8,2	9,5	9,8	25	25	22
Дефіцит бюджету, % до ВВП	-1,7	-2,0	-5,2	-3,6	-17,6	-20,4	-23,2
Середньорічний курс грн/дол	27,2	25,8	27,0	27,3	32,3	36,6	40,2
Експорт товарів, млрд дол. США	43,3	46,1	45,1	63,1	40,9	34,7	38,9
Імпорт товарів, млрд дол. США	56,1	60,4	51,9	69,8	55,6	63,8	69,0
Сальдо зовнішньої торгівлі товарами, млрд дол США	-12,7	-14,3	-6,8	-6,6	-14,7	-29,1	-30,1

З показниками макроекономічного розвитку коригуються і такий показник як доходи бюджету, а зокрема така його основна складова як податкові надходження (табл.2.2).

Як видно з даних таблиці, відбувається постійне зростання доходів і основної їх складової – податкових надходжень (за виключенням 2022 року – року початку війни і 2024 року, але у таблиці дані тільки за січень-березень 2024 року), що ж стосується питомої ваги податкових надходжень у доходах бюджету. То вона є різною по роках – від 45,0 % у 2023 році до 91,7 % у 2026 році. Аналізуючи дані цифри, можна зробити висновок про актуальність питання ефективної податкової політики саме у ракурсі покращення адміністрування податків як основи формування дохідних частин бюджетів різних рівнів.

Таблиця 2.2.

**Доходи та видатки державного бюджету, млрд грн.
[8, с. 28]**

Рік	Доходи	в т.ч. податкові надходження	% до доходів	Видатки
2019	998,3	799,8	80,1	1075,1
2020	1076,0	851,1	79,1	1288,1
2021	1296,9	1107,1	85,4	1490,3
2022	1787,7	949,8	53,1	2705,7
2023	2672,0	1203,5	45,0	4014,4
2024 (показники січня-березня 2024 року)	747,2	505,1	67,6	916,4
2025	1953,1	1709,9	87,5	2995,8
2026	2198,7	2018,2	91,7	2955,6

Дані табл.2.3 характеризують динаміку та структуру податкових надходжень до Зведеного бюджету України у 2018-2024 роках.

Аналізуючи дані таблиці, можна простежити таку тенденцію як зменшення податкових надходжень на початку війни у 2022 році у порівнянні з довоєнним 2021 роком і процес відновлення процесу збільшення податкових надходжень у 2024 році у порівнянні з 2022 роком, за виключенням вивізного мита і рентної плати за використання інших природних ресурсів, причиною якого є адаптація і української економіки до умов війни.

Відмітимо, що для таких бюджетоутворюючих податків як податок та збір на доходи фізичних осіб та податок на додану вартість, характерним є постійне зростання сум (за виключенням початку війни у 2022 році).

Зрозуміло, що є фактори, які впливають на стан надходжень від податків, зокрема зменшення зумовлює падіння економічного потенціалу країни, включаючи втрату робочої сили, промислових та сільськогосподарських ресурсів, територій, традиційних ринків збуту тощо.

Таблиця 2.3.

**Динаміка та структура податкових надходжень до Зведеного бюджету
України у 2018-2024 роках [3, с. 611]**

Показники, млрд дол США	Роки					Приріст, %	
	2020	2021	2022	2023	2024	2021/ 2022	2022/ 2024
Податкові надходження, всього	42,2	53,3	41,5	44,8	51,0	-22,05	25,24
з них							
Податок та збір на доходи фізичних осіб	10,9	12,8	13,0	13,6	14,5	1,46	11,76
Податок на прибуток підприємств	4,4	6,0	4,0	4,4	7,4	-32,77	84,51
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	3,1	3,1	1,9	2,6	2,7	-39,36	40,84
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	2,4	3,2	1,4	2,2	2,9	-57,26	111,04
Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування	4,7	5,7	6,6	5,9	6,7	15,87	1,03
Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів	10,2	14,0	7,8	10,0	11,6	-43,92	48,38
Ввізне мито	1,1	1,4	0,7	1,1	1,2	-46,64	64,46
Вивізне мито	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	49,04	-89,37
Податок на майно	1,4	1,6	1,1	1,2	1,3	-28,22	10,12
Єдиний податок	1,4	1,7	1,5	1,5	1,7	-13,91	17,91
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	2,1	3,3	2,9	1,8	1,5	-11,11	-49,53
Інші податки та збори	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	-7,52	13,23

Але водночас відкриваються нові напрямки експорту товарів, зокрема європейський ринок, потреби військового сектору теж сприяють зростанню відповідних галузей економіки, які є платниками відповідних податків.

У табл.2.4. відображено виконання плану митних платежів у січні – серпні 2025 року, зокрема тільки по одному податку, а саме по акцизному податку із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) відбулось збільшення надходжень на 12 млрд грн, або 12,6 % у порівнянні з плановими показниками; по податку на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів відбулось зменшення на 18,6 млрд грн, або 5,2 % у порівнянні з плановими показниками; по ввізному миту зменшення склало 2,9 млрд грн, або 7,9 %.; загалом по митних платежах існує тенденція зменшення фактичних надходжень у порівнянні з плановими на 9,5 млрд грн, або 1,9 %.

Таблиця 2.4.

Виконання плану митних платежів у січні – серпні 2025 року [2, с. 17]

Акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	+ 12 млрд грн, або 12,6 % більше плану
ПДВ із ввезених на митну територію України товарів	– 18,6 млрд грн, або 5,2 % менше плану
Ввізне мито	– 2,9 млрд грн, або 7,9 % менше плану
Разом митні платежі	– 9,5 млрд грн, або 1,9 % менше плану

У параграфі 2.2. буде розглянуто прогнозування держбюджету на 2026 рік і стан виконання планових показників у 2025 році, а саме те, що вони не виконуються станом на січень – серпень 2025 року (табл.2.4), не дозволяє оптимістично стверджувати про те, що у 2026 році показники податкових

надходжень зростуть, але як ми побачимо далі, саме таке зростання і закладено на 2026 рік.

Одним із негативних проявів неефективного функціонування податкової політики, є наявність податкового боргу по окремих податках (табл.2.5.), зокрема за січень – серпень 2025 року відбулось його зростання по податку на доходи фізичних осіб на 0,6 млрд грн. (9,4 %) до 7,5 млрд грн.; по податку на прибуток підприємств на + 6,8 млрд грн, (31,2 %), до 28,4 млрд грн; по податку на додану вартість із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) на + 2,2 млрд грн. або 3,5 %, до 64,6 млрд грн.

Якщо розглядати поняття податкового боргу, то згідно статті 67 Конституції України, визначено, що кожний громадянин, суб'єкт бізнесу тощо, зобов'язаний сплачувати податки, збори, обов'язкові платежі, причому у тому порядку і у тих розмірах, які визначені законодавством і зокрема головним документом, який регулює всі податкову роботу – Податковим кодексом. Якщо ж такий порядок щодо сплати податків не дотримується платником податків, то виникає податковий борг і це тягне за собою певні види відповідальності визначені законодавством.

Таблиця 2.5.

Зростання податкового боргу за окремими податками протягом січня – серпня 2025 року [2, с. 17]

ПДФО	+ 0,6 млрд грн, або 9,4 %, до 7,5 млрд грн
Податок на прибуток підприємств	+ 6,8 млрд грн, або 31,2 %, до 28,4 млрд грн
ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	+ 2,2 млрд грн, або 3,5 %, до 64,6 млрд грн

Якщо ж характеризувати податковий борг з законодавчої точки зору, то відповідно до пп.14.1.175 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України,

«податковий борг – сума узгодженого грошового зобов’язання, несплаченого платником податків у встановлений ПКУ строк, та непогашеної пені, нарахованої у порядку, визначеному ПКУ» [35].

Щодо масштабів явища і ефективності боротьби з ним, наведемо наступні дані: «з початку 2025 року Міжрегіональним управлінням винесено 97 податкових вимог, які були направлені боржникам. Враховуючи, вжиті заходи щодо погашення боргу Міжрегіональним управлінням забезпечено надходження до державного бюджету у розмірі 251 млн гривень. На сьогодні, залишається лише 17 непогашених податкових вимог» [34]. Порівнюючи дані табл.2.5 і наведену вище інформацію щодо 251 млн грн. повернутого боргу, можна зробити висновок про неефективність цієї ділянки роботи податкових органів.

За звітними даними ДПС «обсяг податкового боргу платників податків перед державним бюджетом з початку поточного року за ПДФО, податком на прибуток підприємств та ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) збільшився на 9,6 млрд грн, або 10,5 відс., і на 01.09.2025 становив 100,5 млрд гривень» [2, с. 17].

Крім того, ще одним чинником, який не сприяє підвищенню ефективності роботи із податковим боргом, є факти списання безнадійного боргу: «Упродовж 2023 – I півріччя 2025 року сума списаного безнадійного боргу становила 45 відс. загальної суми погашеного податкового боргу.

Аудитом встановлено випадки списання безнадійного податкового боргу платникам податків – боржникам, яких за рішенням суду визнано банкрутами, а також у зв’язку із спливом строку давності на загальну суму понад 229 млн грн без застосування до боржників передбачених ПКУ заходів стягнення.

Упродовж 2023 – I півріччя 2025 року ТО ДПС списали 22,6 млрд грн безнадійного податкового боргу майже 4,5 тис. платників податків – боржників (юридичних осіб і ФОП).

При цьому 94 відс. (21,3 млрд грн) такого боргу списано боржникам, яких в установленому порядку визнано банкрутами; 1 відс. (0,2 млрд грн) –

боржникам, у яких минув строк давності їхнього податкового боргу; 5 відс. (1,1 млрд грн) – з інших підстав» [13, с.38].

У параграфі 2.2 будуть наведені цифри щодо збільшення податкових надходжень за рахунок покращення роботи із податковим боргом у 2026 році, але без конкретики щодо шляхів досягнення цього і виходячи з даних табл.2.5, які свідчать про зростання податкового боргу станом січень – серпень 2025 року, списання безнадійного податкового боргу, тобто факторів які не свідчать про ефективність процесу зменшення податкового боргу, зазначена сума у 26 млрд. грн. у держбюджеті – 2026 викликає сумнів і у її достовірності.

2.2. Оцінка прогнозування показників податкових надходжень

На прикладі формування бюджету на 2026 рік, розглянемо ефективність планування та прогнозування бюджетних показників 2026 року у частині податкових надходжень.

Як видно з даних табл.2.6 з метою прогнозування використовуються звітні дані 2024 року, планові та очікувані показники ви конання за 2025 рік і планові на 2026 рік.

Треба відмітити, що сам процес прогнозування по своїй суті є неточним і залежний від багатьох як економічних, так і неекономічних факторів, наприклад політичних, зокрема виконання показників під час війни (якщо у 2026 році війна буде продовжуватися) і у мирний час (якщо війна закінчиться у 2026 році) може кардинально відрізнятися; технічних, зокрема правильності і доцільності вибору методів прогнозування, наявності якісної інформаційної бази, яка є основою для цього процесу.

Існує тенденція щодо зростання абсолютних величин по основних показниках, включаючи валовий внутрішній продукт, але є показники, по яким прогнозуються негативні тенденції, зокрема прогнозується збільшення розміру негативного сальдо торговельного балансу; індексу споживчих цін.

Таблиця 2.6.

Основні прогностні макропоказники економічного і соціального розвитку України на 2025–2026 роки [2, с. 66]

Показники	2024 рік звіт	2025 рік		2026 рік постанова КМУ від 06.08.2025 № 946
		постанова КМУ від 28.06.2024 № 780	очікуване Мінекономіки (станом на 06.08.2025)	
1. Валовий внутрішній продукт номінальний, млрд грн	7 658,7	8 466,3	8 967,4	10 309,3
реальний, у відс. до попереднього року	102,9	102,7	102,7	102,4
2. Індекс споживчих цін, грудень до грудня попереднього року, відс. у середньому до попереднього року, відс.	112,0	109,5	109,5	109,9
3. Індекс цін виробників промислової продукції, грудень до грудня попереднього року, відс.	127,6	111,1	114,2	113,6
4. Середньомісячна заробітна плата працівників номінальна, грн	21 473	24 389	25 886	30 032
5. Рівень безробіття населення у віці 15–70 років за методологією МОП, відс. до робочої сили відповідної вікової групи	13,124	17,7	12,7	12,6
6. Сальдо торговельного балансу (за методологією платіжного балансу), млн дол. США	–39 403	–40 675	–40 361	–44 461
7. Експорт товарів і послуг, млн дол. США у відс. до попереднього року	56 114 109,4	57 229 107,0	57 978 -	61 380 105,9
8. Імпорт товарів і послуг, млн дол. США у відс. до попереднього року	95 517 107,1	97 904 103,7	98 339 -	105 841 107,6
9. Обмінний курс (в середньому за період), грн/дол. США грн/євро	40,2 43,5	- -	- -	45,7 49,4

Як видно з даних табл.2.7 обсяг доходів, який прогнозується на 2026 повинен зрости у порівнянні з 2025 роком на 407,5 млрд грн, (16,4 %), у тому числі по загальному фонду на 319,1 млрд грн., (14,0 %) і спеціальному фонду на 88,4 млрд грн. (43,4 %).

Таблиця 2.7.

**Прогнозований розмір доходів Державного бюджету України на 2026 рік
у порівнянні з 2025 роком, млрд грн., [2, с. 9]**

Доходи державного бюджету	Порівняно з затвердженням на 2025 рік обсягом
2 трлн 890,1 млрд грн, у тому числі	407,5 млрд грн, або 16,4 % більше
Загальний фонд - 2 трлн 597,8 млрд грн	+ 319,1 млрд грн, або 14,0 % більше
Спеціальний фонд - 292,3 млрд грн	+ 88,4 млрд грн, або 43,4 % більше

У зв'язку з таким збільшенням доходів, виникає питання щодо обґрунтованості таких показників, тобто наскільки реальними вони є і що саме головне, чи будуть вони виконані у процесі реалізації держбюджету на 2026 рік, тому що від цього прямо залежить і виконання видаткової частини бюджету.

Основними напрямками збільшення доходів у 2026 році у порівнянні з 2025 роком визначено [2]:

- підвищення ефективності роботи Державної митної служби України у контексті боротьби з ухиленням від сплати податків - 60 млрд грн., але у Пояснювальній записці, яка була зроблена до законопроекту до держбюджету 2026 не вказано саме за допомогою яких кроків по вдосконаленню роботи цієї служби буде змога зібрати такі кошти;
- поліпшення діяльності пов'язаною з податковим боргом - 26 млрд грн., але отримання цієї суми не є гарантованим процесом оскільки шляхів покращення роботи з податковим боргом не наведено;

- за рахунок впровадження норм окремих законів, які мають бути прийняті, зокрема «Про внесення змін до Податкового кодексу України та Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо впровадження міжнародного автоматичного обміну інформацією про доходи, отримані через цифрові платформи» та «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження акцизного податку на води, включаючи мінеральні та газовані, з доданням цукру чи інших підсолоджувальних або ароматичних речовин» - 22,5 млрд грн; але 14 млрд грн ПДФО і 8,5 млрд грн за рахунок запровадження акцизного податку на води під питанням у зв'язку з тим, що прийняття цих законопроектів ще не відбулося і можливо цих доходів і не буде;
- запровадження вивізного мита на соєві боби та насіння ріпаку або кользи згідно Закону України від 16 липня 2025 року № 4536-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» та з метою удосконалення окремих положень податкового законодавства» – на 9,3 млрд гривень;
- відміна 4 – х відсоткового зниження податку на доходи фізичних осіб до загального фонду державного бюджету, яке у 2025 році спрямовувалось до загального фонду бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад - 15,2 млрд гривень.

Крім того, буде продовжено у 2026 році дію ставки військового збору у розмірі 5 відс. для визначених категорій платників; подальше збільшення ставок акцизного податку на тютюнові вироби і паливо з метою виконання директив Європейського Союзу щодо приведення українських цін на ці товари до європейських.

При прогнозування податкових доходів існує ризик неврахування додаткових резервів надходжень, за розрахунками наприклад такого основного органу у сфері фінансового контролю як Рахункова палата України. Зокрема, вона вказала на існуючі резерви збільшення надходжень від акцизного податку

з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) за рахунок рідин, які використовуються у електронних сигаретах [2, с. 12].

Таблиця 2.8.

Доходи Державного бюджету України на 2026 рік, у частині податкових надходжень, млрд грн., [2, с. 67]

Показники	2025 рік (затверджено)	2026 рік (передбачено у законопроекті) відс.	Відхилення	
			Сума	Відс.
ВСЬОГО ДОХОДІВ, зокрема:	2 483	2 890	407	16,4
1. ПДФО	482	576	19	19,4
2. Податок на прибуток	279	291	12	4,3
3. Рентна плата за користування надрами загальнодержавного значення	53,6	53,8	0,2	0,3
4. Акцизний податок із вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	135	162	27	19,8
5. Акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	160	167	7	4,2
6. ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування	318	393	75	23,7
7. ПДВ із ввезених на митну територію України товарів	594	684	90	15,1
8. Ввізне мито	59	62	3	5,2
9. Вивізне мито	0,3	9,5	9,2	у 27,5 р.б.
10. Податки та збори, не віднесені до інших категорій	0,2	60	59,8	у 285 р.б.

Аналіз таблиці 2.8. показав, що найбільше зростання у частині податкових надходжень на 2026 рік заплановано по:

- податку на доходи фізичних осіб - 93,6 млрд грн, (19,4 %) за рахунок розширення бази оподаткування у частині заробітної плати та обсягу грошового забезпечення військовослужбовців, змінам в оподаткуванні і покращення діяльності податкових органів щодо стягнення податкового боргу;
- податок на додану вартість з товарів ввезених на митну територію України – на 89,8 млрд грн, (15,1 %), за рахунок зростання імпорту товарів та процесу девальвації гривні до долара США;
- податку на додану вартість із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування на 75,4 млрд грн, або (23,7 %), за рахунок покращення роботи зі стягнення податкового боргу та інфляційних процесів;
- акцизному податку – на 33,4 млрд грн, або 11,3 відс., за рахунок запланованому поетапному підвищенню ставок податку на тютюнові вироби та пальне, яке здійснюється у відповідності з певними директивами Європейського Союзу;
- податку на прибуток підприємств – на 11,9 млрд грн, (4,3 %), за рахунок зростання прибутку прибуткових підприємств і покращенню роботи з боржниками по податках;
- вивізного мита – на 9,2 млрд грн. (у 28,5 раза), за рахунок появи нових об'єктів оподаткування, а саме соєвих бобів, насіння ріпаку або кользи [2].

Відмітимо. що окрім податкових надходжень доходи державного бюджету, зокрема на 2025 рік можуть формуватися за рахунок таких джерел як «частина чистого прибутку державних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до державного бюджету, та дивіденди, нараховані на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність - 65 млрд грн.; кошти, що перераховуються НБУ відповідно до Закону України «Про Національний банк України» - 84 млрд грн; власні надходження

бюджетних установ - 57 млрд грн; кошти від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ – 88 млрд грн» [2, с. 67].

Відзначимо, що стосовно прогнозу вищеперерахованих джерел формування доходів державного бюджету, то при прогнозуванні на 2026 рік відповідно закладені наступні суми: 70 млрд грн.; 146 млрд грн.; 63 млрд грн.; 43 млрд грн., як бачимо тільки по показнику міжнародної допомоги прогнозується суттєве зниження на 45 млрд грн.

У таблиці 2.9. відображено рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту через загальний фонд Державного бюджету, який на практиці є свідчить про рівень фіскального навантаження у країні і є важливим як для держави, так і для бізнесу і простих громадян.

У період війни, починаючи з 2022 року він значно зріс, особливо, що стосується Зведеного бюджету.

Таблиця 2. 9.

Рівень перерозподілу ВВП у 2024-2026 рр. через загальний фонд державного бюджету [2, с. 15]

Показники	2024	2025	2026
1. ВВП	7 659	8 967	10 309
2. Доходи загального фонду без урахування міжбюджетних трансфертів і міжнародної допомоги	1 723	2 191	2 553
3. Доходи загального фонду без урахування міжбюджетних трансфертів і міжнародної допомоги у відс. до ВВП	22,5	24,4	24,8

Але саме показник за загальним фондом (табл.2.9.) є меншим: 22, 5 % у 2024; 24,4 % у 2025 році і 24,8 % у 2026 році і його зростання пояснюється у першу чергу потребами обороноздатності країни.

Цей показник може коливатися у своїх значеннях, у залежності від методики його розрахунку і фактичного виконання показників бюджету і на його розмір найбільший вплив мають рішення держави щодо збільшення податкового навантаження через інструменти податкової політики, зокрема ставки податків, податкові пільги, податкові періоди, склад платників податків, об'єкти оподаткування тощо.

У 2026 році зростання цього показника викликано змінами у податковому законодавстві і є елементом зростання фіскального навантаження як на фізичних, так і юридичних осіб, тобто на широке коло платників податків.

У 2026 році «через державний бюджет (без урахування міжбюджетних трансфертів) перерозподілятиметься 27,8 відс. прогнозного на 2026 рік обсягу номінального ВВП, що на 0,3 відс. пункту більше прогнозного показника 2025 року (27,5 відсотка)» [2, с. 14].

Взагалі, питання розміру податкового навантаження є суперечливим у всі періоди функціонування держави, тому що збільшення надходжень у бюджет через його підвищення, не є прийнятним, особливо для бізнесу, тому що зменшує розмір отриманого прибутку. Але на наш погляд, у період війни цей процес є виправданим, зважаючи на те, що фінансування збройних Сил України здійснюється саме за рахунок коштів України, на відміну від фінансування бюджетної сфери, яке здійснюється на сьогодні за рахунок міжнародної допомоги. Зважаючи на те, що дохідна частина бюджету формується у більшості за рахунок саме податкових надходжень, зрозумілим є намагання держави підвищити рівень податкового навантаження у країні.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ІЗ ВРАХУВАННЯМ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

3.1. Зарубіжний досвід функціонування податкової політики в умовах війни

Говорячи про податкову політику у зарубіжних країнах, відмітимо, що на наш погляд її вплив на податкову політику України з точки зору впровадження кращих її елементів у вітчизняну практику, на сьогоднішній день є проблематичним у зв'язку з війною, яка точиться у нашій країні. Знайти країну, яка б пережила у своєму розвитку подібний етап, який переживаємо ми, надзвичайно важко, тому необхідно вважати, що всі ці застосування кращих взірців світової податкової політики, можуть бути застосовані найбільш ефективно вже у мирній Україні.

У світовій практиці присутні наступні напрямки фінансування воєнних потреб:

- підвищення податків або витрачання раніше акумульованих фінансових ресурсів за рахунок податків, наприклад у росії використання Фонду національного добробуту;
- внутрішні і зовнішні запозичення, характерним є для України, особливо щодо зовнішніх запозичень зі сторони різних міжнародних донорів, хоча як приклад внутрішніх запозичень можна навести військові облігації;
- зменшення у обсягах невійськових видатків, хоча таке скорочення, а точніше оптимізація видатків актуальна і у мирний період;
- експлуатація природних, майнових і трудових ресурсів на завойованій території: те що робить зараз росія на окупованих територіях [7].

Табл.3.1.

Оподаткування під час Другої світової війни у США [7]

Податки	Ставки податку	Інші елементи податку
Податок на доходи (Income tax)	1. З 4 до 6% (Акт про доходи). 2. Надбавки до податку: найнижчі ставки зростали з 6 до 13 %; найвищі – з 84% до 91% у 1944 році.	1. Протягом 1940-1942 рр. неоподаткований річний мінімум доходів скоротився удвічі (із \$1 тис. до \$500 для домогосподарств з одного платника, із \$2500 до \$1200 для одружених пар). 2. Поріг річного доходу, до якого застосовувались граничні найвищі ставки з яких сплачувався додатковий податок, суттєво скорочувався – із \$500 до 200 тис. 3. Величина доходів і відповідні діапазони з яких сплачувались надбавки до податку, зменшувались. 4. До Другої світової війни податкову декларацію подавало 4 млн. американців, то у 1945 році – вже 43 млн. 5. Ефективна ставка податку зросла з 1,5% до 15%.
Податок на Перемогу (Victory tax)	5% з чистого доходу вище \$624 на рік (без урахування приросту капіталу та відсотків)	1. Термін дії: 1942- 1944 рр. 2. Сплачувався на додаток до регулярного податку на доходи (поверх нього) і утримувався безпосередньо із заробітної плати
Податок на прибуток (корпоративний податок)	З 24% у 1940 році до 31% у 1941-му і до 40% у 1942 році.	
Податок на надприбутки корпорацій, обумовлені війною	Ставки податку на надприбутки корпорацій встановлювались від 20 до 50% у 1940 році, їх було підвищено до 35-60% у 1941 році, граничну ставку підвищено до 90% у 1942-му.	1. Почав застосовуватись з 1940 року, модифікуючись у наступні два роки. 2. Надприбуток визначався як відсоток перевищення середнього прибутку за декілька довоєнних років або як перевищення над звичайною нормою повернення на інвестований капітал.

Розглянемо оподаткування у США під час Другої світової війни (табл.3.1).

Принагідно зауважимо, що наслідком застосування вищеперерахованих податкових інструментів (табл.3.1), стало збільшення питомої ваги податкових надходжень у валовому внутрішньому продукті у США, яка становила: «1940 рік – 6,8%; 1941 – 7,6%; 1942 – 10,1%; 1943 – 13,3%; 1944 – 20,9%; 1945 – 20,4%; 1946 – 17,6%; 1947 – 16,4%» [7].

Така динаміка свідчила про збільшення податкового навантаження у країні і про важливість цього інструменту у податковій політиці країни у період війни.

У таблиці 3.2 відображено джерела фінансування воєнних дій у США під час воєн у різних регіонах і у різні часи двадцятого століття.

Таблиця 3.2.

Джерела фінансування воєнних дій у США (оціночно), % [7]

	Податки	Внутрішні запозичення та сеньораж
Перша світова війна	24	76
Друга світова війна	41	59
Корейська війна	100	0

Як видно з даних табл.3.2 попри важливість використання податкових інструментів, все ж більш масштабними є застосування інструментів фінансової політики, зокрема внутрішніх запозичень і доходу, який отримується від емісії грошей.

Відмітимо, що цей додатковий тиск на громадян і бізнес за допомогою податкових інструментів, окрім того, що він дозволяв забезпечувати дохідну базу держави у період війни, одночасно призводив до погіршення їх фінансового становища, суспільного становища і тому починаючи з кінця 1944 року почалось поступове зменшення цього навантаження шляхом зменшення

ставок на податок на доходи, і корпоративний прибуток і відміну податку на Перемогу.

Воєнні потреби викликали і виникнення податків, наприклад всі історія податку на доходи у США була пов'язана з війнами і він був впроваджений під час Громадянської війни у країні з метою фінансування військових видатків, під час Першої світової війни його ставка була збільшена з 7 до 77%, а під час Другої світової війни її максимальний розмір, одночасно з розширенням бази оподаткування, становив до 90% під час прогресивного оподаткування.

Застосовуючи перераховані у табл.3.3. податкові інструменти, а зокрема підвищення податків, введення нових податків, зборів і різноманітних відрахувань, а також інші засоби фіскальної політики, які були на протязі участі у війнах такої держави як Ізраїль, то «частка податків та відрахувань до соціальних фондів (разом із обов'язковими накопичувальними схемами фінансування військових зусиль), % ВВП: 1967 рік – 27,9%; 1968 – 29,5%; 1969 – 32,6%; 1970 – 35,6%; 1971 – 40,8%; 1973 – 42,5%; 1975 – 44,5%» [7]. В Україні цей показник становив у 2023 рік – 32,4% [7].

Про важливість такого інструменту податкової політики як підвищення податків, свідчать дані про те, що «під час окупації у Другій світовій у 1940-1944 рр. Франція щорічно сплачувала нацистській Німеччині від 25% до третини свого ВВП, джерелом фінансування чого було, в основному, підвищення податків» [7].

Стосовно війни з росією, яка триває зараз, з вищеперерахованого актуальним для України є використання саме податкових інструментів, хоча їх застосування може викликати супротив зі сторони простих громадян і бізнесу і різноманітного роду запозичень і їх в необхідно розглядати більш широко у контексті проведення ефективної фіскальної політики. У світовій практиці не існує країн, які б мали ідентичну податкову політику, а відповідно і податкову систему.

Таблиця 3.3.

Оподаткування в Ізраїлі, яке було викликане військовими потребами

[7]

Період	Податкові інструменти
1967 рік (шестиденна війна (5-10 червня 1967 р.))	1.У червні 1967 року запроваджено військовий збір (war levy) за ставками 8,33% від податку на доходи фізичних осіб та 2% від прибутку компаній, що підлягає оподаткуванню. 2.Тимчасово підвищено податок на пальне на період червень-серпень 1967 рр. (з 0,1 до 0,12 шекелей за літр). 3.У 1966 році був зменшений податок на покупки, а за рік до цього скорочені імпортні тарифи (в середньому на 15%) – з метою стримування інфляції та стимулювання споживання.
1970 р.	1.Підвищення стелі доходів і ставки відрахувань до Фонду соціального страхування із 7,6% до 13,9% для найманих працівників (у 1971 – до 14,9%), із 5,7% до 9,4% – для самозайнятих (додалися дві нові схеми страхування – на випадок безробіття та тимчасової непрацездатності). 2.Підвищення ставки військового збору до 15% від сплаченого податку на доходи фізичних осіб. 3.Підвищені авансові платежі зі сплати податку на прибуток, податок на доходи почав утримуватись «біля джерела» (коли особа не є податковим резидентом країни, але отримує дохід на її території) . 4.Підвищено ряд непрямих податків (акциз на алкоголь, тютюн, продаж авто, податок з продажу на окремі продукти, військова надбавка у 20% до імпортного тарифу за широким переліком товарів). 5.Запроваджено податок на іноземні подорожі – на тих, хто їде з країни з туристичною метою.
1973 рік (війна Судного дня)	1.Військовий збір з імпорту було підвищено з 20 до 25%. 2.Податок на покупки було підвищено відразу на 5 відсоткових пунктів.
1975-1976 рр.	1.Реформа податку на доходи. 2.Скасовано обов'язкову військову позику для робітників і підприємств і водночас розширено податкову базу (за рахунок скасування виключень). 3.Замість податку на продаж уведено ПДВ

У таблиці 3.4. проведено порівняння існуючих моделей оподаткування у різних країнах світу із застосуванням SWOT – аналізу.

Таблиця 3.4.

SWOT – аналіз оподаткування в країнах з розвинутою економікою
[19, с. 119]

Країни	Сильні сторони	Слабкі сторони	Можливості	Загрози
США	Федеральні податки мають прогресивний характер	Законодавство чітко не поділяє діючі податки на федеральні, податки штатів і місцеві	Підвищення доходів	Загроз немає
Канада	Канада займає лідируючі позиції за високими ставками акцизів	Провінції додатково стягують податок з продажів	Підвищення доходів через тютюн	Високі податки для туристів
Німеччина	Стабільність	Немає	Підвищення доходів	Загроз немає
Франція	Дохід	Нестабільна ситуація в економіці	Підвищення ставок	Криза
Італія	Досить розгалужена система оподаткування	Немає	Збільшення доходу	Загроз немає
Україна	Достатній дохід	У разі приховування частини податку з платника стягується ця сума плюс штраф у 2 рази її перевищує	Поліпшення податкової системи	Криза

Проведення такого аналізу дозволяє виділити як сильні, так і слабкі сторони, з одночасною можливістю щодо вказівки існуючих загроз для ефективного функціонування систем оподаткування і можливостей підвищення їх ефективності.

Деякі положення, які відображені у таблиці викликають суперечливі думки, наприклад щодо того, що системам оподаткування у США, Німеччини і Італії нічого не загрожує і відсутність слабких сторін в діючому оподаткуванні в останніх двох країнах.

Висновки щодо діючої в Україні системи оподаткування можна вважати вірними, зважаючи на всі ті проблеми, які існували ще до війни у податковій українській системі, а війна ще більше поглибили і розширила їх.

Вважаємо, що говорити про справжню перебудову податкової системи у період війни складно, хоча є можливим і необхідним реагувати на її проблеми у сьогоdnішніх складних умовах.

Параграф 2 третього розділу роботи буде присвячений аналізу дій України у період війни з позиції застосування інструментів податкової політики на виклики пов'язані з війною і з врахуванням світового досвіду у цій сфері.

3.2. Основні вектори вдосконалення податкової політики в умовах воєнного стану

Перш ніж перейти безпосередньо до питань вдосконалення податкової політики України в умовах війни, необхідно виокремити проблемні аспекти її функціонування (табл.3.5).

Аналізуючи дані таблиці можна прийти до висновку, що основною проблемою на сьогоднішній день є те, що на нашій території триває повномасштабна війна, яка прямо впливає на стан економіки України, відповідно зменшуючи можливості для проведення ефективної податкової політики, зокрема за рахунок зменшення податкової бази по причині втрати територій, відповідно бізнесів, робочої сили, ресурсів, експорту тощо.

Всі інші причини. зокрема великі обсяги тіньового сектору, наявність корупції у податкових органах, а відповідно і низький рівень довіри до контролюючих органів у сфері оподаткування, неадаптована до європейських вимог нормативно-правова база, були присутні і до повномасштабної війни і з ними завжди проводилась робота по зменшенню масштабів їх впливу на ефективність податкової політики в Україні.

Таблиця 3.52

Проблеми податкової політики [40, с. 87]

Показник	Зміст
Країна перебуває у стані війни	Запровадження заходів щодо зменшення негативного впливу на макроекономічну ситуацію в Україні
Тінізація економіки	Обсяг 30% від обсягу офіційного ВВП
Корумпованість податкових відносин	Корупційні схеми у всіх сферах діяльності, зокрема податковій системі України
Повільна адаптація податкового законодавства до вимог ЄС	Незбалансованість та несправедливий розподіл податкового тягара, недосконалість нормативно-законодавчих актів
Недовіра до податкових органів	Зловживання з боку податкових органів і платників податків, обмеження щодо проведення контрольних заходів

Тому є доцільним розглянути, які ж інструменти податкової політики використовує держава для підвищення її ефективності саме в умовах війни, причому у більшості випадків, ці рішення держави є самостійними і не спираються на досвід тієї чи іншої країни, по тій причині, що найти країну, яка б пережила така війну і взірцем для прикладу, досить важко.

Вся ефективність податкової політики проявляється у процесі прогнозування та планування державного бюджету із застосуванням певного інструментарію щодо податкових надходжень як основи дохідної частини

бюджету. Аналіз цього процесу проведений у параграфі 2.2, показав як позитивні, так і ряд негативних моментів у цьому процесі, які необхідно враховувати для підвищення ефективності дій урядових управлінських структур у цьому напрямку. Зокрема, під багатьма рішеннями щодо прогнозування збільшення податкових надходжень, наприклад за рахунок покращення роботи із податковим боргом, підвищення ефективності діяльності Державної податкової служби, немає конкретної бази, тобто не вказано заходи, які мають призвести до цього результату. Це веде у майбутньому до невиконання планових показників по податкових надходженнях і відповідно до невиконання видаткової частини, а це і соціальні потреби, і функціонування бюджетних структур тощо. Тому нагальним є вдосконалення методів і прийомів податкового прогнозування і планування, роблячи ставку на економіко - математичні методи, їх інформаційної бази; врахування при формуванні баз оподаткування кожного податку їх основних складових і чинників впливу на них, зокрема обсягів експорту та імпорту, розміру інфляції, курсу гривні до основних валют, розмірів заробітної плати та інших видів доходів; врахування впливу податкових пільг на податкові надходження тощо.

Одним із напрямків підвищення ефективності податкової політики є наявність та вдосконалення існуючої нормативно-правової бази, особливо це актуально у період війни, коли виникає необхідність оперативного втручання у хід економічних процесів за допомогою податкового інструментарію.

У таблиці 3.6 відображено саме процес прийняття змін і доповнень до існуючого податкового законодавства в умовах воєнного стану, а саме на початку війни у 2022 році.

Вважаємо, що всі заходи держави щодо змін податкового законодавства у період війни, а у більшості своїй вони спрямовані на застосування податкових пільг стосовно товарів, робіт і послуг, які пов'язані з потребами обороноздатності країни, подоланням проблем у енергозабезпеченні країни, таких наприклад як «пільги 2027 року – для безпілотних літальних апаратів, прицілів, тепловізорів, антидронових рушниць та іншого обладнання

оборонного призначення, що ввозяться (пересилаються) на митну територію України підприємствами та громадянами; до 2029 року – для гідравлічних турбін, вітроенергетичних генераторів та іншого обладнання для відновлюваної енергетики» [1] є доцільними.

Таблиця 3.6.

Характеристика основних законів України в частині внесення змін до податкового законодавства в умовах воєнного стану [16, с. 37]

Закон України № 2115-IX, 2118-IX від 03.03.2022	Закон України № 2120-IX від 15.03.2022	Закон України № 2142-IX від 24.03.2022
Умови сплати податків та зборів у період воєнного стану; • строки подання податкової звітності; • строки подання фінансової звітності; • обов’язковий аудит фінансової звітності	Оподаткування примусового відчуження та передачі пального ЗСУ; • розширення витрат, які включаються до податкової знижки; • неоподатковувані та звільнені від ПДВ операції; • реєстрація податкових накладних та формування податкового кредиту на основі первинних документів; • ставки 7 % ПДВ та 0 % акцизного податку на постачання пального; • реформування єдиного податку та ПДВ на спрощеній системі; • податкові перевірки та штрафи на період воєнного стану; • звільнення від екологічного податку; • звільнення від сплати ЄСВ	Звільнення від оподаткування ввізним митом товарів, що ввозяться на територію України в режимі імпорту; • звільнення від оподаткування ввезення транспортних засобів громадянами; • звільнення від акцизного податку та ПДВ ввезення транспортних засобів суб’єктами спрощеної системи; • звільнення від ПДВ операцій з ввезення товарів на митну територію України платниками єдиного податку першої, другої та третьої групи, що сплачують податок за ставкою 2 %; • уточнення реформування єдиного податку та ПДВ на спрощеній системі; • звільнення від екологічного податку та податку на нерухоме майно

Одночасно ставлення до податкових пільг є суперечливим, оскільки вони призводять до втрати податкових надходжень у короткостроковому періоді, тому на це треба вважати, надаючи їх суб'єктам бізнесу та фізичним особам.

Дані табл.3.7 якраз і показують вплив управлінських рішень у сфері податкової політики на доходи бюджету, а зокрема на податкові надходження.

Таблиця 3.7

Вплив податкової політики у період воєнного стану на бюджет

№п.п	Зміст управлінського рішення	Ефект стосовно впливу на бюджет у частині податкових надходжень	Вплив на бізнес і громадян
1.	Пільгове розмитнення транспортних засобів у період війни	Негативний	Позитивний
2.	Скасування пільги на імпорتنі товари та авто	Позитивний	Негативний
3.	Впровадження нульової ставки акцизу на бензин, дизельне паливо та скраплений газ, а також зниження ПДВ з 20 до 7%.	Негативний	Позитивний
4.	Скасування нульової ставки акцизу на бензин, дизельне паливо та скраплений газ, біопаливо а також зниження ПДВ з 20 до 7%.	Позитивний	Негативний
5.	Звільнення від оподаткування ввезим митом нового устаткування (обладнання), що ввозиться учасниками індустріальних парків для власного використання.	Негативний	Позитивний
6.	Товари, які належать до групи 27 митного тарифу (паливо, нафта, бітумінозні речовини тощо), визнаються гуманітарною допомогою та безоплатно передаються на потреби ЗСУ, військовим формуванням, перевізникам такої допомоги. На деякі товари групи 27 (бензин моторний, дизельне паливо, скраплений газ) встановлено нульову ставку акцизного податку та зменшено розмір ПДВ при їхньому імпорті.	Негативний	Позитивний
7.	Відстрочка на строк 90 календарних днів сплати митних платежів під час ввезення на митну територію України товарів оборонного призначення відповідно до Закону “Про оборонні закупівлі”, кінцевим отримувачем яких згідно з умовами договору визначено Міністерство оборони.	Негативний	Позитивний

Аналіз показує, що відміна пільг сприяє збільшенню податкових надходжень, а їх введення навпаки їх зменшенню, таку позицію здебільшого займає держава, але тут треба зважати стосовно яких товарів, робіт і послуг приймається рішення і у який час, зокрема зараз під час війни більшість пільг мають яскраво виражений соціальний характер або спрямовані в інтересах держави і на її захист. Суб'єкти ж бізнесу якраз і зацікавлені в отриманні пільг, бо це завжди для них позитив, який стосується вивільненню грошових ресурсів у результаті отримання податкової пільги.

Важливим є питання вдосконалення роботи з існуючим податковим боргом, який є резервом збільшення податкових надходжень і може свідчити про ефективність податкової політики і шляхами для цього є:

- функціонування процесу адміністрування податкового боргу як цілісної системи;
- дотримання принципу рівності усіх платників податків перед податковим законодавством;
- вдосконалення нормативно-правової бази з питань податкового боргу, що буде сприяти однозначному тлумаченню норм під час процесу його адміністрування;
- впровадження елементів диджиталізації, що буде сприяти зменшенню ролі людського фактору і покращенню моніторингу процесів адміністрування податкового боргу;
- своєчасність, повнота та відповідність нормативно-правовій базі процесів примусового стягнення податкового боргу;
- повнота та відповідність термінів опису майна боржників у податкову заставу, для того щоб у майбутньому використати активи для забезпечення стягнення податкового боргу;
- підвищення ефективності механізму розстрочення, відстрочення грошових зобов'язань платника податків та податкового боргу з метою у подальшому погашенню податкового боргу або хоча б недопущенню його зростання;

- вдосконалення внутрішнього контролю у податкових органах, зокрема щодо адміністрування податкового боргу.

У період війни можливості для вдосконалення податкової політики є значно обмеженим як позиції людського ресурсу, так і з фінансів, тому шляхи вдосконалення податкової політики є традиційними і включають у себе покращення адміністрування податків, виходячи із співвідношення доходів і витрат; поліпшення роботи органів управління податковими відносинами у країні, зокрема податкових органів, а також всіх інших державних органів причетних до цієї сфери; утвердження партнерських відносин між контролюючими органами у сфері оподаткування та платниками податків, що має базуватися на взаємній довірі, але у воєнний час мають переважати інтереси держави; стабільність і одночасно гнучкість законодавства у сфері оподаткування, особливо у воєнний час; раціональне застосування податкових пільг у воєнний час, як засобу полегшення діяльності суб'єктів бізнесу, але одночасно і як явище, яке у короткостроковому періоді призводить до зменшення податкових надходжень; і у питаннях надання пільг необхідно виходити насамперед з інтересів держави, зокрема у сфері оборони; постійна робота над підвищенням податкової культури і свідомості платників податків і одночасним подоланням негативних явищ у роботі податкових органів, зокрема корупції; впровадження елементів фінансової грамотності, включаючи елементи податкової грамотності, причому це необхідно робити з самого молодшого віку.

ВИСНОВКИ

1. Значення податкової політики для нормального функціонування держави в умовах воєнного стану зростає внаслідок дії ряду причин, а зокрема: втрата економічного потенціалу країни, що пояснюється військовими діями, які призводять до руйнування і втрати інфраструктури; дефіцитом робочої сили по причині масової еміграції, смертей на фронті і в тилу, втратою робочих місць по причині руйнувань секторів економіки; зменшенням експорту товарів, що викликано втратою традиційних ринків збуту продукції та імпорту по причині зменшення споживання всередині країни тощо. Всі ці чинники прямо впливають на існування дефіциту фінансових ресурсів, які необхідні для функціонування держави, особливо оборонного сектору, фінансування якого здійснюється за рахунок внутрішніх джерел, переважно це податкові надходження. Все це викликає необхідність перегляду податкової політики, яка цілком логічно формувалась і була зосереджена на вирішенні питань мирного існування країни.
2. Існує велике різноманіття визначень податкової політики і на основі їх аналізу можна константувати, що вона є складовою соціально-економічної політики держави загалом, повинна сприяти збільшенню валового внутрішнього продукту, гармонічно поєднувати у собі як інтереси держави, так і платника податків за допомогою фіскальної та регулюючої функції податків, включає у себе широкий комплекс організаційних, правових заходів держави у сфері оподаткування, які сприяють встановленню у країні ефективної податкової системи, яка б забезпечувала б як наповнення бюджетів всіх рівнів податковими надходженнями, так і акумулювала кошти у вигляді податків для забезпечення рівня життя громадян, а в умовах війни і на фінансування Збройних сил України.

3. Великий вплив на ефективність податкової політики мають фінансові ризики, які існують в економіці країни. Їх існування не дозволяє у повній мірі використати переваги бюджетного планування, ставлячи під сумнів виконання планових бюджетних показників, у тому числі і податкові. Зазвичай фінансові ризики призводять до такої основної проблеми як недоотримання податкових надходжень або непередбачувані бюджетні витрати на подолання загроз, які виникають у процесі існування фінансових ризиків. Серед причин, які сприяють появі і подальшому функціонуванню фінансових ризиків, виділяються внутрішні і зовнішні і якщо перші більш притаманні економіці мирного періоду, то другі мають значний вплив саме у воєнний час, особливо це стосується міжнародної допомоги, яка є джерелом фінансування бюджетних витрат.
4. Застосування зарубіжного досвіду у вітчизняній практиці оподаткування на сьогоднішній день має ряд складностей, а зокрема те, що знайти у світі країни, які б пережили ідентичну війну досить складно. Всі переваги розглянутих моделей оподаткування у різних країнах світу, можна застосовувати у повному обсязі тільки при досягненні мирних умов функціонування економіки України, в умовах війни це не здається можливим здійснити у повному обсязі, хіба застосування окремих прогресивних елементів світових систем оподаткування є можливим, але обов'язково із врахуванням українських реалій сьогодення. Крім того, кожна податкова система має як свої переваги, так і недоліки, які викликані як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками впливу і які формуються на протязі тривалого періоду часу із врахуванням історичних особливостей країни, географічного положення, традицій ведення бізнесу та сплати податків, існуючою політичною системою, соціальних стандартів життя тощо.
5. Аналізуючи виконання плану податкових надходжень, їх динаміку по роках, можна відмітити, що переживши цілком логічний шок на початку повномасштабної війни у 2022 році, який проявився у зменшенні

податкових надходжень внаслідок втрати значної частини економічного потенціалу країни у вигляді втрати територій, природних ресурсів, промисловості, сільського господарства, традиційних ринків збуту, кваліфікованої робочої сили, на протязі наступних років процес формування податкових надходжень стабілізувався. Це пояснюється адаптацією держави, громадян, бізнесу до умов війни і відповідно появою податкових стимулів зі сторони держави, нових ринків збуту товарів, робіт і послуг, зокрема європейського ринків, залученням міжнародної допомоги на відбудову втраченого економічного потенціалу.

6. У 2026 році зростання доходів бюджету прогнозується за рахунок таких джерел як підвищення зарплати, яка є базою для справляння податку на доходи фізичних осіб і змін в оподаткуванні цим податком; боротьба з ухиленням від сплати митних платежів і поліпшення процесу стягнення податкового боргу; традиційним підвищенням ставок акцизного податку на такі продукти як тютюнові вироби і паливо; суттєве збільшення надходження коштів від НБУ, за рахунок 50 % ставки податку на прибуток та їхніх дивідендів; інфляційних процесів щодо цін та національної валюти. Окрім того, що прогнозування саме по собі є неточним процесом, ще й до його недоліків можна віднести врахування надходжень згідно податкових законопроектів, які ще не були прийняті і можливо взагалі не будуть прийняті, певні напрями покращення роботи податкових і митних органів. але без вказівки конкретних заходів, які повинні бути здійснені, що безумовно відобразиться на формуванні дохідної і виконанні видаткової частини бюджету і навпаки не врахування існуючих резервів збільшення доходів.
7. До дискусійних з позиції застосування відноситься такий інструмент податкової політики як податкове навантаження. Вважається, що його високий рівень свідчить про намагання держави покращити своє фінансове становище за рахунок громадян і бізнесу, але у період війни його підвищення є виправданим, оскільки є гостра потреба у

фінансуванні саме за рахунок власних надходжень держави потреби Збройних Сил України, на відміну від фінансування бюджетної сфери, де є можливість використати на ці потреби міжнародну допомогу. А використання інструментів податкової політики, які призводять до підвищення фіскального навантаження, є найшвидшим методом наповнення дохідної частини бюджету, наприклад за рахунок податкових надходжень, але треба пам'ятати, що це може відбуватися у короткостроковому періоді, а далі бізнес буде тікати у тіньовий сектор, що призведе до зменшення податкових надходжень..

8. До основних недоліків податкової політики відносяться недосконала нормативно-правова база, її не адаптованість до європейської; корупція у контролюючих органах, а відповідно і недовіра до них з боку бізнесу і простих громадян; значний обсяг тіньового сектору економіки, що призводить до скорочення податкової бази за рахунок ухилення від сплати податків тощо. До всіх цих причин додається ще війна, яка триває на території України, яка призводить до непередбачуваності в економіці України і втрати експортних можливостей, традиційних ринків збуту товарів, робіт і послуг українських підприємств, робочої сили, промислових і сільськогосподарських потужностей, сировини тощо. Все це не сприяє проведенню ефективної податкової політики у воєнний час і вимагає застосування нестандартних рішень у сфері оподаткування, зважаючи на обмеженість використання аналогічного світового досвіду.
9. Зважаючи на обмеженість людського і фінансового ресурсу у воєнний час, магістральні шляхи вдосконалення податкової політики полягають у наступному: стабільність і одночасно гнучкість нормативно-правової бази з питань оподаткування; реформування податкових органів із врахуванням зарубіжного досвіду, включаючи викорінення корупції, непрофесіоналізму та інших негативних моментів у їх діяльності, але із обов'язковим врахуванням національних особливостей, менталітету населення, економічних можливостей країни; впровадження

прогресивних форм податкового контролю, який базується на використанні ризикоорієнтованої системи, яка є основою зарубіжних систем контролю, у практику діяльності податкових органів; застосування ефективних інструментів податкової політики, зокрема податкових пільг, але із врахуванням інтересів держави у воєнний час, виходячи з необхідності збільшення податкових надходжень як основи дохідної частини бюджету і пам'ятаючи, що податкові пільги у короткостроковому періоді призводять до зменшення надходжень; утвердження партнерських відносин між контролюючими органами і бізнесом; підвищення загального рівня податкової культури і свідомості у населення і бізнесу з одночасним справедливим ставленням до них з боку держави в особі контролюючих органів у сфері оподаткування; дотримання суб'єктами бізнесу і громадянами податкової дисципліни, що повинно призвести до зменшення масштабів ухилення від сплати податків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ввезення обладнання без забезпечення митних платежів: актуалізований перелік товарів. URL:<https://7eminar.ua/news/15925-vvezennya-obladnannya-bez-zabezpecennya-mitnix-plateziv-aktualizovanii-perelik-tovariv>
2. Висновки за результатами експертизи проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2026 рік» URL:https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2025/23-1_2025/Vysn_23-1_2025.pdf
3. Габор В. Податкова політика України під час воєнного стану: загрози та перспективи збільшення податкових надходжень. *Економічний аналіз*. 2024. Том. 34. № 4. С. 608-618.
4. Галабурда А. С., Шевченко С. О. Податкова політика в умовах воєнного стану. *Економічний вісник університету*. 2022. Вип. 54. С. 123-130.
5. Гасанов С. С. Фіскальні ризики та фіскальне таргетування в системі управління державними фінансами за умов інституціональної невизначеності. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 2 (79). С.5 – 24
6. Гетманцев Д. До питання по дотримання принципу стабільності податкового законодавства під час встановлення та скасування податкових пільг в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2022. №4. С. 342—350.
7. Гетманцев Д. Податок на перемогу, або Як фінансуються війни. Повчальна арифметика для України. Главком. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/podatok-na-peremohu-abo-jak-finansujutsja-vijni-povchalna-arifmetika-dlja-ukrajini-1026433.html>
8. Горин В. П., Була П. В., Чорноус В. С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. № 18. 2024. с. 23-31.
9. Господарський кодекс України (втратив чинність 28.08.2025). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T030436>.

10. Державний Веб-портал бюджету для громадян. URL:
<https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2022&-budgetType=NATIONAL>.
11. Десятнюк О., Марченко Л. Науково-методичні детермінанти податкової політики в умовах трансформації національної економіки. Фіскальна і монетарна політика. *Світ фінансів*. 2021. № 4 (69). С. 8–19.
12. Дуб А., Мединська Т. Податкова політика в умовах війни та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. *Проблеми економіки*. 2022. № 4 (54). С. 214—221.
13. Звіт про результати аудиту відповідності на тему «Податковий борг: удосконалення адміністрування». Затверджено рішенням Рахункової палати від 09.12.2025 р. № 30-2. Київ. 2025. URL:
https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2025/23-1_2025/Vysn_23-1_2025.pdf
14. Інформація про фіскальні ризики (включаючи умовні зобов'язання та квазіфіскальні операції) та їх вплив на показники державного бюджету у 2026 році. URL:
<https://www.mof.gov.ua/uk/zvity>
15. Ісаєва Н. К. Оподаткування в Україні в умовах воєнного стану: організаційно-правові питання. *Правова держава*. 2024. Вип. 35. С. 490-498.
16. Крисоватий А. І., Валігура В. А. Новації та напрями вдосконалення податкового законодавства України в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. № 6. 2022. С. 33-53.
17. Крисоватий А. І., Іванов Ю. Б., Кізима А. Я., Карпова В. В. Податковий менеджмент : підручник. Київ : Знання. 2008. 525 с.
18. Крисоватий А. І. Фіскальна політика. Підручник. К.: Видавничий центр «Кафедра». 2026. 400 с.
19. Ломака Є. А. Дослідження існуючих систем оподаткування в країнах з розвинутою економікою. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. Серія

- «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». Випуск 9. 2019. С.115 - 120
- 20.Макроекономічні показники. Національний банк України. Офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators>.
- 21.Масленніков Є. І., Гусєв А. О. Податок на додану вартість в Україні: поточний стан та шляхи реформування. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2021. Вип. 5. С. 35-38.
22. Методологія проведення оцінювання інструментів податкової політики, які призводять до податкових видатків. Наказ Міністерства фінансів України 27 вересня 2024 року № 474. URL https://mof.gov.ua/storage/files/18000_474_Методол%20оцінюв.pdf
- 23.Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
- 24.Національна стратегія доходів до 2030 року. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf
- 25.Нікітішин А. О. Податкова політика в умовах воєнного стану. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Економічні науки. 2023. № 1. С. 145-149.
- 26.Нікітішин А. О. Податкова політика в умовах економічних перетворень : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2019. 480 с.
- 27.Нікітішин А. О. Податкова політика як складова забезпечення суспільного розвитку. Економічний вісник університету. 2021. Вип. 48. С. 182–190. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2021_48_22.
- 28.Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%>
- 29.Офіційний веб - сайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua>
- 30.Офіційний веб – сайт Державної податкової служби України URL:<http://www.sta.gov.ua>

- 31.Пасічний М. Податкова політика країн ОЕСР. *Світ фінансів*. 2018. № 1 (54). С. 127–138.
- 32.Пасічний М. Фіскальні та монетарні інструменти впливу на економічний розвиток. *Економічний вісник Університету*. 2021. Вип. 48. С. 215-224.
- 33.Податкова політика. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/tax-policy>
34. Податковий борг і його наслідки. URL: <https://cvp.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/902535.html>
- 35.Податковий кодекс України. К.: ДП «ІВЦ ДПА України», 2010. 336с.
36. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування. Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 4, ст.32) URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2646-19#Text>
- 37.Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 1091. Постанова від 30 грудня 2025 р. № 1774. Київ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-27-s1774301225>
- 38.Про затвердження Методики оцінювання фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 року №7 (із змінами внесеними згідно постанови КМУ №351 від 24.04.2019р. і №916 від 06.11.2019 р.). URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-2018-%D0%BF#Text>
- 39.Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю. Наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 р. №684.Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 21 серпня 2015 року за № 1021/27466. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15#Text>.

- 40.Пухальський В. Податкова політика України в умовах воєнного стану. *Світ фінансів*. 2024. № 3 (80). С. 81–90.
- 41.Регіональні аспекти митно-податкової політики: монографія / В. Ф. Тищенко, О. Є. Найдено, В. В. Карпова та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, професора Ю. Б. Іванова. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця. 2020. 248 с.
- 42.Татьянченко О.А., Проблеми податкового законодавства в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Випуск 80: частина 1. 2023. С.582-587.
- 43.Томнюк Т. Л., Табенська Ю. В. Податкова політика України під час війни: особливості реалізації та перспективи трансформації. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2023_6_12.
- 44.Тучак Т. В. Спрощена система оподаткування в Україні: сучасний стан та перспективи реформування. Ефективна економіка. 2024. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_5_77.
- 45.Чугунов І., Макогон В. Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 4. С. 19-31.
- 46.Швабій К. Нові реалії податкової політики України. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2022/10/20/692850/>